

DIDAKTIČNI PRIROČNIKI IN POUČEVANJE KLAVIRJA V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA V LJUBLJANI

NATAŠA CIGOJ KRSTULOVIČ

Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana

Izveček: Didaktični priročniki za učenje klavirja iz prve polovice 19. stoletja, ki jih hranita Narodna in univerzitetna knjižnica in knjižnica Akademije za glasbo v Ljubljani, so eden izmed virov za prepoznavanje vplivov dunajske klavirske šole na poučevanje na Kranjskem. Časopisno gradivo razkriva še druge pokazatelje za uveljavitev klavirja v družabnem življenju ljubljanskih meščanov v tem času: ponudbo instrumentov in klavirskih skladb za domače muziciranje ter možnosti zasebnega učenja klavirja.

Ključne besede: klavirska glasba, devetnajsto stoletje, Ljubljana, poučevanje klavirja, didaktični priročniki

Abstract: The education manuals for piano-learning from the first half of the nineteenth century that are kept in the National and university library and Academy of music in Ljubljana are one of the sources for the identification of Viennese influence on the piano-learning of Ljubljana's citizens. The newspapers reveal some other indicators for the implementation of the piano in their social life: the music market of instruments and piano compositions for amateurs and private learning opportunities.

Keywords: piano music, nineteenth century, Ljubljana, piano-learning, education manuals

Leta 1827 je Johann Nepomuk Hummel na začetku svojega teoretično-praktičnega učbenika za učenje klavirja *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Pianoforte-Spiel* zapisal: »Glasba ima najpomembnejše in najvrednejše mesto med lepimi umetnostmi, je bistveni del vzgoje, saj vpliva na občutje in okus in s tem spodbuja etično-estetsko izobrazbo. Med sredstvi izobraževanja je v novejših časih klavir v splošnem najbolj uporaben [...]«¹ Te skladateljeve misli nazorno razkrivajo duhovne tokove časa, vlogo glasbe ter položaj klavirja v meščanski vzgoji predmarčne dobe, za katero so značilni slog oziroma

¹ J. N. Hummel je učbenik posvetil ruskemu carju Nikolaju I in v posvetilu zapisal: »Die Musik hat unter der schönen Künsten den bedeutendsten und ehrevollsten Platz eingenommen, indem sie, einen wesentlichen Antheil an der Erziehung behauptend, durch ihren Einfluss auf Gefühl und Geschmack die moralisch-ästhetisch Bildung befördert. Unter Werkzeugen ihrer Ausbildung ist in neuern Zeiten das Pianoforte für beide Geschlechter das gemein brauchbarste geworden [...]« Prim. Johann Nepomuk Hummel, *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Pianoforte-Spiel* (Dunaj: Tobias Haslinger, 1828), 5.

življenjsko občutje in navade, ki jih stroka označuje kot 'bidermajer'.² Hummel, v svojem času tudi uveljavljeni dunajski pianist in skladatelj priljubljenih klavirskih koncertov,³ danes velja za enega izmed najpomembnejših predstavnikov t. i. dunajske klavirske šole.⁴ Prvo izdajo omenjenega učbenika hranijo tudi v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici. Po navedbah kronista ljubljanske glasbene družbe Philharmonische Gesellschaft (odslej Filharmonična družba), Emila Bocka, je Hummel pustil prve zgodovinske sledi v preteklem glasbenem življenju Ljubljane že leta 1796 s svojim nastopom v Stanovskem gledališču.⁵

Hitro rastoča popularnost klavirske glasbe v meščanski kulturi je v prvi polovici 19. stoletja iz prestolnice habsburške monarhije, z Dunaja, žarčila tudi na obrobje. Ohranjeni didaktični priročniki za učenje klavirja, ki jih hranita ljubljanska Narodna in univerzitetna knjižnica ter Akademija za glasbo, so eden izmed virov za prepoznavanje načina poučevanja klavirja in omenjenih dunajskih vplivov. Pri prepoznavanju dejavnikov, ki so vplivali na uveljavljanje klavirja v družabnem življenju ljubljanskih meščanov, je potrebno upoštevati tudi časopisno gradivo. Iz njega je moč razbrati dejavnike glasbenega trga, kakšna je bila ponudba inštrumentov, didaktičnih priročnikov za učenje klavirja in klavirske literature, namenjene ljubiteljem, ter možnosti zasebnega poučevanja klavirja.

Klavir v meščanskem življenju v prvi polovici 19. stoletja v Ljubljani

Od začetka 19. stoletja naprej je klavir postajal vse bolj uporaben in uporabljan inštrument, učenje glasbe pa je postalo sinonim za učenje klavirja.⁶ Ob še vedno relevantni vlogi klavirja za izvajanje 'bassa continua', se pravi vlogi klavirja kot spremljevalnega inštrumenta, se je klavir v prvi polovici 19. stoletja postopoma uveljavljal tudi kot solistični inštrument. Na zunaj se je to v meščanski glasbeni kulturi v Ljubljani kazalo v dveh oblikah glasbene prakse, značilnih za predmarčni čas – kot bravurozna igra klavirskih virtuozov na koncertih Filharmonične družbe po eni strani in kot domače muziciranje amaterskih glasbenikov po drugi strani. Klavir je pridobival pomembno vlogo v zasebnem življenju srednjega sloja. Glasbena vzgoja in domače muziciranje sta postala nujna dela vsakdanjega in družabnega življenja meščanov, posledično pa je tudi učenje klavirja pridobivalo pomembnejše mesto v meščanski vzgoji. Klavir je bil stvar ugleda in del novega družbenega koda. Ob violini,

² Carl Dahlhaus je bidermajer označil kot slog, ki se je razvil v predmarčni dobi (od 1814 do 1848) ob sočasni glasbeni romantiki. Bil je del meščanske glasbene kulture, značilno zanj je bilo nagnjenje k preprostosti. Gl. Carl Dahlhaus, »Romantik und Biedermeier,« v: *Die Musik des 19. Jahrhunderts*, 2. izd., ur. Carl Dahlhaus, Neues Handbuch der Musikwissenschaft 6 (Laaber: Laaber-Verlag, 1989), 139.

³ Theophil Antonicek, »Biedermeierzeit und Vormärz,« v: *Musikgeschichte Österreichs*, zv. 2, 2. izd., ur. Gernot Gruber (Dunaj: Böhlau Verlag, 1995), 293–294.

⁴ Herrald Ossberger, »Klavierschule, Wiener,« v: *Oesterreichisches Musiklexikon*, ur. Rudolf Flotzinger (Dunaj: Verlag der Akademie der Wissenschaften, 2003), 2:1061.

⁵ Emil Bock, *Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach 1702–1902* (Ljubljana: Philharmonische Gesellschaft, 1902), 11–12.

⁶ Leon Plantiga, »The Piano and the Nineteenth Century,« v: *Nineteenth-century piano music*, 2. izd., ur. Larry Todd, Routledge studies in musical genres (New York: Routledge, 2004), 9.

flavti in kitari, inštrumentih, ki so bili v prvi polovici 19. stoletja v Ljubljani v rabi za domače muziciranje, je postopoma pridobival vidnejši položaj.⁷

Uveljavljanje klavirja v domovih ljubljanskih meščanov je bilo v prvi vrsti odvisno od materialnih pogojev za reprodukcijo, se pravi od glasbenega trga, od ponudbe inštrumentov, glasbene in pedagoške literature, po drugi strani pa tudi od možnosti za učenje inštrumenta. Tehnični razvoj inštrumenta, ki je omogočal izdelavo klavirja v obsegu sedem oktav, kot ga poznamo danes, je bil končan šele sredi 19. stoletja.⁸ Ponudba novih in tudi rabljenih klavirjev v časopisnih oglasih kaže, kakšni inštrumenti so bili naprodaj v Ljubljani in kdo jih je izdelal. Na začetku dvajsetih letih zasledimo oglas mizarskega mojstra in izdelovalca klavirjev Josepha Schweizerja, ki je deloval v Ljubljani.⁹ »Ljubiteljem glasbe« je leta 1821 ponujal 12 kosov inštrumentov, klavirjev krilne in pokončne oblike z obsegom šest oktav ter pet oktav in pol iz mahagonijevega, češnjevega in orehovega lesa.¹⁰ Eden izmed kupcev Schweizerjevega klavirja je bil tudi skladatelj, dirigent in učitelj Gašper Mašek (Caspar Maschek), ki je mizni klavir (nem. Tisch-Fortepiano) tega izdelovalca v obsegu šest oktav prodajal v oglasu leta 1843.¹¹ Poleg Schweizerja pa je v Ljubljani deloval tudi izdelovalec Andreas Wittenz, ki je ponujal dunajske klavirje.¹² Zanimivo je, da je ta izdelovalec, ki se je preživljal tudi z uglaševanjem klavirjev, ponujal nove klavirje tudi »v najem«.¹³ Od tridesetih let 19. stoletja, ko je manufakturni način izdelave klavirjev vse bolj izpodrival obrtniško delo posameznih mojstrov, so ljubljanski trgovci nove inštrumente nabavljali tudi iz dunajskih delavnic. Že ob odprtju nove knjigarne leta 1830 je trgovec Paternolli ponudil naprodaj poleg muzikalij tudi klavir iz dunajske delavnice Schuhmascher v obsegu šest oktav,¹⁴ leta 1838 je ponujal »elegantni novi dunajski klavir Kramer v obsegu šest oktav in pol«.¹⁵

⁷ Kateri inštrumenti so bili v rabi za zasebno muziciranje v dvajsetih letih 19. stoletja v Ljubljani, kaže tudi ponudba novih izvornih skladb za te inštrumente. Leta 1823 je glasbeni diletant in član Filharmonične družbe Leopold Ledenig (Ledenik) svoje nemške plesne *Laibacher Redout-Deutsche mit trio's*, ki so jih izvedli v pustnem času, priredil za različne inštrumente: za klavir, za flavto in kitaro, za dve violini in bas. Leta 1824 je Jurij Mihevc (Georg Micheuz) v časopisnem oglasu ponujal niz nemških plesov in valčkov *Schiessstadt Deutsche mit Trio's in Ländler Sechs Schiessstadt Ländler* v treh različicah: za klavir, za flavto (ali dve violini) in kitaro ter za dve violini in bas. Gl. *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung* 10. januarja 1823, 32; 24. februarja 1824, 273.

⁸ Irmgard Bontinck, »Das Klavier im 19. Jahrhundert. Technologie, künstlerische Nutzung und gesellschaftliche Resonanz,« v: *Das Klavier in Geschichte(n) und Gegenwart*, ur. Michael Huber idr. (Strasshof: Vier Viertel Verlag, 2001), 11–31.

⁹ Josef Schweizer je bil mizar in je ljubljanske meščanske pravice dobil leta 1808. Gl. *Imenik meščanov stolnega mesta Ljubljane od 1786–1899*, Zgodovinski arhiv Ljubljana, sign. 767. Cit. po razpravi: Darja Koter, »Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606–1918,« *Muzikološki zbornik* 39, št. 1–2 (2003): 149.

¹⁰ Iz oglasa izvemo tudi to, da je Schweizer, ki se je podpisal kot »Clavier-Instrumentenmacher«, na začetku dvajsetih let 19. stoletja stanoval za ljubljanskim streliščem. *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 13. november 1821, 1349.

¹¹ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 14. december 1843, 1068.

¹² *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 13. december 1836, 948.

¹³ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 16. junij 1838, 485.

¹⁴ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 5. avgust 1830, 412.

¹⁵ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 29. marec 1838, 228.

Hkrati z uveljavljanjem domačega muziciranja ob klavirju v meščanskem življenju je v prvi polovici 19. stoletja naraščalo število tehnično in estetsko manj zahtevnih klavirskih skladb, namenjenih ljubiteljem. Časopisni viri pričajo, da je bila ponudba klavirskih skladb v Ljubljani v dvajsetih in tridesetih letih 19. stoletja aktualna, opazen je delež skladb, ki so bile namenjene diletantom. Knjigarnarji Licht, Paternolli in Kleinmayr so prodajali izdaje založnikov, kot so bili Schott's Söhne, T. Haslinger, Schubert, Mechetti, Diabelli.¹⁶ To so bile večinoma takrat modne plesne skladbe, Lannerjevi in Strausovi valčki ter priredbe priljubljenih oper za klavir. Vsečne skladbe, namenjene domačemu muziciranju, je pisalo veliko število danes že pozabljenih 'malih mojstrov'. Založniki so sledili modnim trendom z objavami posameznih popularnih skladb, z izdajanjem posebnih zbirk najbolj priljubljenih opernih uvertur za klavir (največkrat za štiriročno igranje) in z izdajanjem glasbenih revij za ljubitelje s popularnimi plesnimi skladbami. Tudi Ljubljančani so se lahko naročili na takšne zbirke in revije. Knjigarnar Paternolli je oglašal med drugim naročilo na revijo *Terpsichore*, ki je vsak mesec prinašala nove plesne skladbe za klavir, revijo *Euterpa*¹⁷ in revijo *Wiener musikalische Pfennig Magazine für das Pianoforte*, ki jo je na Dunaju urejal Carl Czerny.¹⁸

Nekaj izdaj modnih plesnih skladb in priredb oper za klavir iz prve polovice 19. stoletja, ki so jih ponujali ljubljanski knjigarnarji, hrani tudi arhiv Uršulinskega samostana v Ljubljani; največ je valčkov Sigismonda Thalberga, Johanna Straussa in Josepha Lannerja. Na podlagi teh izdaj je moč sklepati, da so bile v rabi v prvi polovici 19. stoletja za razvedrilo dekletom iz premožnejših ljubljanskih meščanskih družin, ki so obiskovale šolo v tem samostanu.

Tudi ponudba učbenikov za učenje klavirja in skladb za začetnike je bila od dvajsetih let 19. stoletja vse bogatejša. Že leta 1826 je Gašper Mašek ponujal klavirsko šolo Ignaza Pleyela za začetnike *Kleine Clavierschule für Anfänger*,¹⁹ Diabellijeve *Sonatine* za klavir v vseh tonskih načinih, Assmayerjeve klavirske skladbe za začetnike ter drugo instruktivno literaturo.²⁰ Leta 1830 je knjigarnar Paternolli med ponudbo muzikalij uvrstil tudi učbenik dunajskega pedagoga Josepha Czernýja *Der Wiener Clavierlehrer*,²¹ leta 1835 je knjigarnar Ignaz Kleinmayr v časopisu *Laibacher Zeitung* oglašal ponudbo za nakup »nove, čisto predelane in izboljšane šole za klavir«²² Johanna Baptista Cramerja, leta 1840 »novo zbirko izvirnih melodičnih vaj, razvrščenih po težavnosti in urejenih v skladu z uspešno metodo za začetnike v štirih zvezkih Carla Czernýja«,²³ leta 1842 učbenik

¹⁶ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 15. september 1836, 680.

¹⁷ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 11. junij 1835, 334.

¹⁸ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 11. december 1834, 763. Revija *Wiener musikalische Pfennig Magazine für das Pianoforte* je izdajal dunajski založnik Haslinger. Izhajala je tedensko med letoma 1833 in 1835. Urejal jo je Carl Czerny.

¹⁹ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 5. maj 1826, 850.

²⁰ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 18. december 1821, 1596; 15. november 1822, 1415; 12. april 1823, 484.

²¹ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 5. avgust 1830, 412.

²² *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 12. december 1835, 1158.

²³ V oglasu je zapisano: »Czerny. C., erster Wiener Lehrmeister im Pianofortespiel. Neue Sammlung, origineller, melodischer Uebungsstücke in fortschreitender Ordnung. Nach einer

Vollständige Pianoforte-Schule Henrija Bertinija,²⁴ leta 1847 *Praktisch Uebungen für den progressiven Klavierunterricht* Wilhelma Wedemanna.²⁵ Ljubljancani so se torej lahko učili igrati na klavir po enakih priročnikih, kot so bili na voljo v knjigarnah na Dunaju.

Priročniki za klavirsko igro iz prve polovice 19. stoletja v Narodni in univerzitetni knjižnici in Akademiji za glasbo v Ljubljani

Kljub temu, da časopisni viri dokumentirajo relativno bogato ponudbo priročnikov za učenje klavirja, pa v Narodni in univerzitetni knjižnici (odslej NUK) in knjižnici Akademije za glasbo danes hranijo le skromno število izdaj učbenikov za klavirsko igro, ki datirajo v prvo polovico 19. stoletja. Ti s svojo vsebino zarisujejo spremembe načina poučevanja, ki so bile posledica tehnološkega razvoja inštrumenta in uveljavljanja klavirja kot solističnega inštrumenta v tem času.

Najstarejši učbenik za igranje na klavir iz prve polovice 19. stoletja, ki ga hrani NUK, datira v leto 1804. To je priročnik z dvema naslovnicama, ki je bil natisnjen v Jeni pri založniku Friedrich Frommannu. Na prvi strani je zapisano: *G. S. Löhleins / Klavierschule, / oder / Anweisung zum Klavier- und Fortepiano-Spiel / nebst / vielen praktischen Beispielen / und / einem Anhang von Generalbasse / sechste Auflage, ganz umgearbeitet und sehr vermehrt / von A. E. Müller. / Mit einer Kupfertafel / Jena, / der Friedrich Frommann / 1804*, na notranji naslovnici pa: *A. E. Müllers / Klavier- und Fortepiano-Schule, / oder / Anweisung / zur richtigen und Geschmackvollen Spielart beyder Instrumente / nebst / einem Anhang von Generalbass. / Mit einer Kupfertafel. / Jena, / der Friedrich Frommann / 1804*. Provenience tega učbenika ni bilo moč ugotoviti. Signaturna oznaka FZC 28/1958 pove, da ga je NUK pridobil iz Federalnega zbirnega centra. Drugih znamenj, na podlagi katerih bi lahko skleпали, od kod je omenjeni učbenik prišel oziroma o njegovi rabi pri nas, ni. Glede na vsebino in dodana navodila za izvajanje oštevilčenega basa bi lahko bil v rabi na Javni glasbeni šoli, morda v stolnici.

Izdaja je opremljena z dvema naslovnicama. Gre za šesto izdajo teoretično-praktičnega priročnika, ki ga je v dveh delih napisal nemški glasbeni učitelj, skladatelj in teoretik Georg Simon Löhlein leta 1765 in 1781. Omenjeno šesto izdajo je uredil nemški skladatelj, flavtist, dirigent in organist August Eberhard Müller.²⁶ Različne izdaje Löhleinove klavirske šole se precej razlikujejo po vsebini, z Müllerjevo izdajo se je delo iz teoretično zasnovanih in s praktičnimi primeri podprtih poglavij metodološko usmerilo v bolj

neuen zweckmässigen Methode für Anfänger bearbeitet.« *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 19. september 1840, 794.

²⁴ *Laibacher Zeitung*, 15. februar 1842, 103.

²⁵ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 20. maj 1847, 8.

²⁶ August Eberhardt Müller (1769–1817) se je učil klavir najprej pri očetu, ki je bil organist, kasneje se je učil pri Johannu Christianu Bachu. Leta 1794 se je Müller preselil v Leipzig, 1804 postal glasbeni vodja v cerkvi sv. Tomaža, 1810 na Weimarskem dvoru. Sodeloval je pri izdaji zbranih del Mozarta, Haydna, in spodbudil izvajanje del J. S. Bacha. Gunter Hempel, »Müller, August Eberhardt,« v: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 2. izd., ur. Stanley Sadie (London: Macmillan Publishers, 2001), 17:373.

praktična navodila za urjenje tehnike igranja in v rutinske tehnične vaje.²⁷ Od začetka 19. stoletja je takšna usmeritev vse bolj opazna v učbenikih za igranje klavirja. Številne izdaje in predelave Löhleinovega priročnika za učenje klavirja kažejo, da je bil učbenik razširjen, šesta izdaja iz leta 1804, ki jo hrani NUK, je v digitalizirani obliki dostopna tudi na portalu Bavarske državne knjižnice.

Dunajsko klavirsko šolo prve polovice 19. stoletja so oblikovala pedagoška načela dveh že omenjenih uveljavljenih pianistov Johanna Nepomuka Hummla in Carla Czernyja. Na njuno pedagoško delo je v muzikalicnem in didaktičnem oziru vplivalo znanje in tehnika njunih učiteljev, Wolfganga Amadeusa Mozarta in Ludwiga van Beethovna.²⁸ V NUK hranijo tudi dva zvezka prve izdaje že omenjene Hummlove klavirske šole *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Pianoforte-Spiel*, ki jo je leta 1828 izdal dunajski založnik Tobias Haslinger v treh zvezkih. Zvezka sta opremljena z žigom Narodne in univerzitetne knjižnice in s signaturo M FZC 218/1959, kar pomeni da sta prišla v njeno hrambo iz Federalnega zbirnega centra. Drugih znamenj, po katerih bi lahko sklepali o provenienci omenjenega učbenika, ni.

Poleg klavirske šole Mozartovega učenca Hummla so bili na Dunaju precej razširjeni tudi priročniki in tehnične vaje Beethovnevega učenca, pianista in pedagoga C. Czernyja. V NUK hranijo nekaj prvih izdaj njegovih učbenikov, med njimi tudi prvi natis njegovega *opus summum*, op. 500, njegove najbolj izpopolnjene klavirske šole (*Vollständige theoretisch-practische Pianoforte-Schule von dem ersten Anfänge bis zur höchsten Ausbildung fortschreitend, und mit allen nöthigen, zu diesem Zwecke eigends componierten zahlreichen Beispielen, in 3 Theilen verfasst von Carl Czerny op. 500*), ki je izšla na Dunaju v založbi Diabelli leta 1839. Poleg signature je na naslovnici drugega zvezka odtisnjen žig lastnika – Josef Heinniser. Žal do sedaj ni bilo moč ugotoviti, kdo je bil Heinniser, saj ni naveden kot član Filharmonične družbe.

Joseph Czerný²⁹ je že v naslovu svojega učbenika (*Der Wiener-Klavier-Lehrer oder Theoretisch-practische Anweisung das Pianoforte nach einer neue erleichtenden Methode in kurzer Zeit richtig, gewandt und schön spielen zu lernen*) oglašal preprosto metodo za hitro, pravilno in lepo igranje klavirja. V Ljubljani je bila ta klavirska šola naprodaj že leta 1830, vendar pa se prva izdaja pri nas ni ohranila. Ohranjen je le drugi zvezek šeste »izboljšane« izdaje izvirnega priročnika, ki je izšla konec štiridesetih let 19. stoletja. V desnem spodnjem kotu naslovnice je s črnilom zapisan priimek – Costa. Lastnik oziroma lastnica verjetno izhaja iz znane ljubljanske družine Henrika Coste.

Poleg tiskanih učbenikov klavirske igre hranijo v NUK pod signaturo M 200/1957 tudi droben zvezek z naslovom *Leitfaden zum Vortrag über das Klavierspiel von J. A. Sokoll*. V zvezek z modro platnico velikosti 20,5 x 25 cm je spetih šest listov oziroma

²⁷ Dora Wilson, »Löhlein's Klavierschule: Toward an understanding of the gallant style,« *International review of the aesthetics and sociology of music* 12, št. 2 (1981): 103–115.

²⁸ Helga Scholz-Michelitsch, »Klavierpädagogik im 19. Jahrhundert. Auserwählte Klavierschulen und Methoden im Überblick,« v: *Das Klavier in Geschichte(n) und Gegenwart*, ur. Michael Huber idr. (Strasshof: Vier Viertel Verlag, 2001), 204–240.

²⁹ Joseph Czerný (1785–1842) je bil dunajski skladatelj, pianist in pedagog. Med njegovimi učenci sta bila tudi Beethovnov nečak Karl in kasneje znana skladateljica in pianistka Leopoldine Blahetka, ki je nastopila na koncertu Filharmonične družbe leta 1830.

dvanajst strani. Gre za razmnožene strani, na katerih so navodila k vajam zapisana v nemščini in v gotici. V vsakem od sedmih poglavij (»Über den Anschlag«, »Übungen mit fortrückender Hand«, »Handgelenkübungen in dreistimmigen Akkorden«, »gebundene Akkorde«, »Tonleiter, Dreiklänge und Kadenzen in Dur«, »Übungen in Dreiklängen u. Septakorden«, »Erweiterte Tonleiter u. Akkordübungen«) je podano kratko pojasnilo, ki mu sledijo praktični primeri in nekaj vaj. Na koncu zvezka je zapisan le naslov osmega poglavja: »Über die Erhaltung und Pflege des Klavier as. Literatur«, zato lahko domnevamo, da je omenjeni zvezek fragment. Iz inventarne knjige je razvidno, da je zvezek podaril knjižnici Stanko Premrl. Na podlagi tega bi bilo moč sklepati, da je Premrl, ki je bil ravnatelj Orglarske šole v Ljubljani, našel navodila v šolskem arhivu in da so bila navodila na tej šoli v rabi kot interno, pomožno učno gradivo. Kdo je bil J. A. Sokoll, do sedaj ni bilo moč ugotoviti.

V knjižnici ljubljanske Akademije za glasbo se nahaja tudi izvod didaktičnega priročnika *Gradus ad Parnassum* italijanskega pianista in skladatelja Muzia Clementija, predstavnika t. i. angleške klavirske šole. Razen signature III – 261/1 na izvodu ni drugih posebnih oznak, zato ne moremo ugotoviti, od kod je ta učbenik prišel v knjižnico. Zanimivo je, da v ljubljanskem časopisju iz prve polovice 19. stoletja ni zaslediti ponudbe za nakup te Clementijeve klavirske šole. To dejstvo potrjuje domnevo o prevladujočem vplivu dunajske klavirske šole pri nas.

Poučevanje klavirja v prvi polovici 19. stoletja v Ljubljani

V šolah na Kranjskem je v prvi polovici 19. stoletja poučevanje glasbe temeljilo na pevskem pouku. S petjem so privzgajali otrokom muzikalnost. Petje je bilo tista glasbena podlaga, na kateri je temeljilo tudi učenje inštrumentov. Učenje inštrumentov je bilo vsaj v prvih desetletjih 19. stoletja predvsem učenje tehnike igranja. Takšen učni načrt zasledimo tudi v štiriletnem programu učenja glasbe na Javni glasbeni šoli, kjer naj bi se v prvih semestrih poučevalo predvsem petje, kasneje pa s pomočjo petja tudi inštrumentalna igra, najprej igranje violine.³⁰ Čeprav je Javna glasbena šola pridobila klavir leta 1826, je bil ta bolj kot za učenje namenjen za spremljavo petja.³¹ Po kakšni metodi in kako je potekalo učenje klavirja, iz ohranjenega gradiva ni moč zadovoljivo razbrati. Izvemo lahko le to, da so učenci Gašperja Maška slabo obvladali klavirsko igro; poučeval jih je tako, da je skupaj z njimi igral.³² Tudi v okviru glasbene šole Filharmonične družbe, kjer je glasbeno izobraževanje temeljilo predvsem na učenju petja in violine, klavirski pouk v prvi polovici 19. stoletja ni zaživel.

Da je bilo igranje klavirja v prvi polovici 19. stoletja vključeno v splošno izobrazbo

³⁰ Viktor Steska, »Javna glasbena šola v Ljubljani od leta 1816.–1875,« *Cerkveni glasbenik* 52, št. 1–2 (1929): 22.

³¹ Fran Gerbič je zapisal, da so se v Javni glasbeni šoli vedno prepevale le nemške pesmice in da se ne spomni, da bi se kdo učil klavir. Čeprav se tudi sam ni učil klavirja, je v spričevalo dobil oceno. Fran Gerbič, »Moji prvi glasbeni početki,« *Novi akordi* 9, št. 6 (1910): 42.

³² Viktor Steska, »Javna glasbena šola v Ljubljani od leta 1816.–1875,« *Cerkveni glasbenik* 52, št. 5–6 (1929): 84–85.

otrok ljubljanskih meščanov, dokazuje oglas trgovca Luckmanna, ki je za izobraževanje (za normalko) svojih otrok iskal privatnega učitelja »z znanjem latinščine, kranjske šprahe in klavirja«. ³³ Zaradi odsotnosti javnega izobraževalnega sistema je bilo za pridobitev osnovnega znanja klavirske igre pred sredino 19. stoletja pomembno zasebno poučevanje. Na podlagi časopisnih virov iz tistega časa lahko izvemo, kdo je nudil zasebne ure klavirskega pouka in kakšno glasbeno izobrazbo so imeli privatni učitelji glasbe. Ugotovimo lahko, da so zasebno poučevali poklicni glasbeniki, ki so bili angažirani v gledališču ali v Filharmonični družbi, ter neimenovane osebe, za katere ni razvidno, kakšno glasbeno izobrazbo so imele. Za poklicne glasbenike, ki so poučevali klavir, je značilna njihova vsestranska izobrazba; znanje igranja na klavir je bila le ena izmed veščin, ki so jih morali obvladati. V časopisu *Laibacher Zeitung* je leta 1815 neimenovani učitelj mladini »gospodov ljubiteljev« ponujal pouk igre na več inštrumentih: na klavirju, violini in na pihalih. ³⁴ Leta 1814 je v Ljubljani ponujal privatne ure klavirja in petja pevec in gledališki igravec Wilhelm Müller, ³⁵ pouk klavirja in lekcije iz generalnega basa je oglašal leta 1823 Gašper Mašek. ³⁶ V času svojega delovanja pri ljubljanski Filharmonični družbi je zasebno poučeval poleg violine in kitare tudi klavir »skladatelj in glasbeni umetnik« Joseph Beneš (Benesch). ³⁷ Leta 1830 je kapelnik ljubljanskega deželnega gledališča Wilhelm Reuling oglašal, da poučuje klavir po novi dunajski metodi, in tudi petje. ³⁸ Dunajski pianist in operni pevec Carl Reichmann, ki je bil kot pevec angažiran v ljubljanskem gledališču v zimski sezoni 1840/41, je leta 1842 v časopisnem oglasu ponujal privatni pouk v klavirju in petju. ³⁹ Omemba W. Reulinga, da poučuje klavir po dunajski metodi, potrjuje že omenjeno tezo o prevladujoči dunajski klavirski šoli pri nas, vendar pa samo na podlagi časopisnih virov ni moč razbrati, kako so poučevali oziroma kako je potekal pouk.

Foersterjeva klavirska šola – prvi izvirni učbenik v slovenskem in nemškem jeziku

Kljub omenjenim dunajskim vplivom se je domače muziciranje ob klavirju kot *modus vivendi* ljubljanskih meščanov v polnosti razvilo šele v drugi polovici 19. stoletja. Eden izmed pogojev, da se je klavir uveljavil kot domači inštrument v bolj množični obliki, so bili tudi institucionalni temelji glasbenega izobraževanja. Poučevanje klavirja je v bolj trdno organizirani obliki in kvantitativno uspešneje zaživelo šele z ustanovitvijo šole Glasbene matice (1882). Položaj klavirja kot domačega inštrumenta je takrat odražalo tudi število učencev klavirja, ki je bilo v primerjavi s številom učencev violine nekajkrat

³³ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 26. marec 1831, 159.

³⁴ Verjetno je pouk oglašal Leopold Ferdinand Schwerdt. *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 11. april 1815.

³⁵ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 4. februar 1814.

³⁶ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 28. oktober 1823, 1394.

³⁷ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 29. oktober 1822, 1392.

³⁸ *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 14. avgust 1830, 684.

³⁹ *Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 27. september 1842, 819.

večje. Eden izmed pokazateljev uveljavljanja tega inštrumenta pa je bil tudi nastanek izvorne klavirske šole.

Glasbeno izobraževanje in izdelava izvornih učbenikov sta bila med najpomembnejšimi nalogami, ki si jih je odbor Glasbene matice zastavil že ob ustanovitvi leta 1872. Izvirno klavirsko šolo je napisal Anton Foerster štiri leta po začetku delovanja društvene šole. Foersterjeva *Teoretično-praktična klavirska šola* je bila izdana v štirih zvezkih med letoma 1886 in 1890.⁴⁰ Kljub pomislekom nekaterih odbornikov je Glasbena matica na skladateljevo željo založila učbenik v slovenskem in nemškem jeziku.⁴¹ Tiskati so ga dali v Leipzig, in sicer v zavidanja vredni nakladi tisoč izvodov. Kasneje je bil učbenik večkrat ponatisnjen. Foerster je v klavirsko šolo vključil lastne skladbe in praktične primere tujih ustvarjalcev, med drugim tudi vaje obeh najpomembnejših predstavnikov dunajske in angleške klavirske šole prve polovice 19. stoletja, Czernyja in Clementija. Z jezikovnega vidika je pomen Foersterjeve klavirske šole iskati tudi na področju glasbene terminologije, saj prinaša nabor strokovnih izrazov v slovenskem jeziku.

Foersterjeva *Teoretično-praktična klavirska šola* je bila na šoli Glasbene matice več desetletij obvezni učbenik za učence klavirja. Bila je dober didaktični priročnik s smiselno razporejeno učno snovjo. Skladatelj je z dobrim pedagoškim čutom v smislu *utile et dulce* izbral za učenje »priljubljene napeve raznih slovanskih in drugih narodov«, ki bi, kot je zapisal v predgovoru, »nežno mladino« spodbudili k učenju. Izvirni učbenik je bil pokazatelj dokončne uveljavitve klavirja v ljubiteljski glasbeni praksi; njegovi ponatisi potrjujejo dejstvo, da so bili šele v zadnjih desetletjih 19. stoletja izpolnjeni pogoji za dokončno uveljavitev klavirja v glasbenih šolah. V tistem času je v Ljubljani in v slovenskih deželah postalo učenje glasbe sinonim za učenje klavirja.

Viri

- Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 14. avgust 1830, 684.
Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 12. december 1835, 1158.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 4. februar 1814.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. april 1815.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 18. december 1821, 1596.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 15. november 1822, 1415.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 10. januar 1823, 32.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 12. april 1823, 484.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 28. oktober 1823, 1394.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 24. februar 1824, 273.

⁴⁰ Več o vsebini Foersterjevega učbenika gl. Natalija Cimperman Rakar, »Anton Foerster: pedagoško delo v Ljubljani s posebnim poudarkom na Teoretično-praktični klavirski šoli op. 40« (diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za muzikologijo, 2007).

⁴¹ Avtor prve klavirske šole z navodili v slovenskem in nemškem jeziku Anton Foerster je menil, da se bo dvojezični učbenik bolje prodajal. Iz nacionalnih razlogov mu je nasprotoval zlasti Karol Bleiweis, tedaj podpredsednik društva Glasbena matica. Gl. »Zapisnik 1. odborove seje 'Glasbene Matice' 30. septembra 1886,« NUK, Glasbena matica (arhiv).

- Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, 5. maj 1826, 850.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 5. avgust 1830, 412.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 26. marec 1831, 159.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. december 1834, 763.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 11. junij 1835, 334.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 15. september 1836, 680.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 13. december 1836, 948.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 29. marec 1838, 228.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 16. junij 1838, 485.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 19. september 1840, 794.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 27. september 1842, 819.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 14. december 1843, 1068.
Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung, 20. maj 1847, 8.
Laibacher Zeitung, 15. februar 1842, 103.

- »Verzeichniss samtllicher wirklichen und Ehren-Mitglieder der philharmonischen Gesellschaft in Laibach. Im Jahr 1822.« NUK, Filharmonična družba (arhiv), mapa Philharmonische Gesellschaft – Seznami članov (1804–1863).
»Zapisnik 1. odborove seje 'Glasbene Matice' 30. septembra 1886.« NUK, Glasbena matica (arhiv).

Uporabljena literatura

- Antonicek, Theophil. »Biedermeierzeit und Vormärz.« V: *Musikgeschichte Österreichs*, 2. izd., uredil Gernot Gruber. Zv. 2 (Vom Barock zum Vormärz), 279–326. Dunaj: Böhlau Verlag, 1995.
- Bock, Emil. *Die Philharmonische Gesellschaft in Laibach 1702–1902*. Ljubljana: Philharmonische Gesellschaft, 1902.
- Bontinck, Irmgard. »Das Klavier im 19. Jahrhundert. Technologie, künstlerische Nutzung und gesellschaftliche Resonanz.« V: *Das Klavier in Geschichte(n) und Gegenwart*, ur. Michael Huber idr., 11–31. Strasshof: Vier Viertel Verlag, 2001.
- Cimperman Rakar, Natalija. »Anton Foerster: pedagoško delo v Ljubljani s posebnim poudarkom na Teoretično-praktični klavirski šoli op. 40.« Diplomski naloga, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za muzikologijo, 2007.
- Dahlhaus, Carl. »Romantik und Biedermeier.« V: *Die Musik des 19. Jahrhunderts*, 2. izd., ur. Carl Dahlhaus, 139–146. Neues Handbuch der Musikwissenschaft 6. Laaber: Laaber-Verlag, 1989.
- Gerbčič, Fran. »Moji prvi glasbeni počutki.« *Novi akordi* 9, št. 6 (1910): 41–43.
- Hempel, Gunter. »Müller, August Eberhardt.« V: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 2. izd., uredil Stanley Sadie, zv. 17, 373. London: Macmillan Publishers, 2001.
- Hummel, Johann Nepomuk. *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Pianoforte-Spiel*. Dunaj: Tobias Haslinger, 1828.

- Koter, Darja. »Izdellovalci glasbil na Slovenskem 1606–1918.« *Muzikološki zbornik* 39, št. 1–2 (2003): 123–152.
- Müller, August Eberhardt. *Klavier-und Fortepiano-Schule*. Jena: Friedrich Frommann, 1804.
- Ossberger, Herrald. »Klavierschule, Wiener.« *Oesterreichisches Musiklexikon*, uredil Rudolf Flotzinger, zv. 2, 1061–1064. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003.
- Plantiga, Leon. »The Piano and the Nineteenth Century.« V: *Nineteenth-century piano music*, 2. izdaja, uredil Larry Todd, 1–15. Routledge studies in musical genres. New York: Routledge, 2004.
- Scholz-Michelitsch, Helga. »Klavierpädagogik im 19. Jahrhundert. Ausergewählte Klavierschulen und Methoden im Überblick.« V: *Das Klavier in Geschichte(n) und Gegenwart*, uredil Michael Huber idr., 204–240. Strasshof: Vier Viertel Verlag, 2001.
- Steska, Viktor. »Javna glasbena šola v Ljubljani od leta 1816. –1875.« *Cerkveni glasbenik* 52, št. 5–6 (1929): 84–85.
- Wilson, Dora. »Löchlein's Klavierschule: Toward an understanding of the gallant style.« *International review of the aesthetics and sociology of music* 12, št. 2 (1981): 103–115.

EDUCATION MANUALS AND PIANO-LEARNING IN THE FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY IN LJUBLJANA

Summary

In Ljubljana, one can observe a fast-growing popularity of piano music in the first half of the nineteenth century radiating from the centre of the Habsburg monarchy – Vienna. Several different sources testify to the process in question: preserved education manuals, newspaper advertisements such as offers of instruments, instructive and other technically less demanding piano compositions for domestic music-making, and possibilities for private piano lessons. Newspaper sources testify that the offer of foreign piano compositions in Ljubljana during the 1820s and 1830s was abreast of contemporary trends. A noticeable share of piano compositions and education manuals for dilettantes originated from Viennese publishing houses.

Despite the rich variety of manuals to learn the piano in Ljubljana bookstores, the National and University Library and the Library of the Academy of Music in Ljubljana today keep only a modest number of handbooks that date back to the first half of the nineteenth century. Among them are: A. E. Müller's redaction of Löhlein's *Klavier-und Fortepiano-Schule* (1804), J. N. Hummel's *Ausführliche theoretisch-practische Anweisung zum Pianoforte-Spiel* (1828) and C. Czerny's *Vollständige theoretisch-practische Pianoforte-Schule von dem ersten Anfange bis zur höchsten Ausbildung fortschreitend op. 500* (1839).

As piano instructions at the Public Music School and the music school of the Philharmonic Society did not meet with much success, the acquisition of the fundamentals

of piano playing was crucially dependent on private education before the mid-nineteenth century. Piano instructions and lessons in *basso continuo* were advertised in the 1820s by two musicians of Czech descent that were very important for Ljubljana's music life, Caspar Maschek and Joseph Benesch.

One of the conditions for the piano to become established as a domestic instrument on a larger scale was also the institutional foundation of music education. It was only with the school of the Music Society *Glasbena matica*, which started operating in Ljubljana in the 1880s, that piano instruction became more accessible and the first education manual in Slovene (and German) language was compiled and printed. The theoretical-practical piano handbook written by Anton Foerster and published in four volumes between 1886 and 1890 was in use for decades.